RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA MOLIYAVIY BOSHQARUV HISOBINI RIVOJLANTIRISH

Muallif: **E'zoza Abdurahmonova**
DOI:https://doi.org/10.5281/zenodo.24181757

Annotatsiya

Maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy boshqaruv hisobini rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlari tadqiq etiladi. Korxonalarda moliyaviy axborotni shakllantirish, qayta ishlash va undan boshqaruv qarorlarini qabul qilishda foydalanish jarayonlariga raqamli texnologiyalarning ta'siri yoritiladi. Hisob jarayonlarini avtomatlashtirish, bulutli xizmatlar, katta ma'lumotlar tahlili va sun'iy intellekt imkoniyatlari boshqaruv hisobi nuqtayi nazaridan ko'rib chiqiladi. Shuningdek, raqamlashtirish bilan bog'liq tashkiliy, kadrlar va axborot xavfsizligi muammolari aniqlanib, ularni bartaraf etish bo'yicha takliflar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijasida raqamli yechimlarni bosqichma-bosqich joriy etish, yagona ma'lumotlar muhitini shakllantirish va xodimlar malakasini oshirish korxona boshqaruvining axborot ta'minotini yaxshilashi asoslanadi.

Kalit so'zlar: raqamli iqtisodiyot, moliyaviy boshqaruv hisobi, boshqaruv qarori, avtomatlashtirish, raqamli texnologiyalar, budjetlashtirish, moliyaviy nazorat, ma'lumotlar tahlili, axborot xavfsizligi.

Kirish

Jahon iqtisodiyotida raqamli transformatsiya jarayonlari korxonalarni boshqarish usullari, ishlab chiqarish munosabatlari va moliyaviy axborot bilan ishlash tartibiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Raqobat kuchayib borayotgan sharoitda korxona rahbariyati tezkor, ishonchli va tahlil uchun qulay ma'lumotlarga ehtiyoj sezadi. Moliyaviy boshqaruv hisobi ana shu ehtiyojni qondiruvchi muhim vositalardan biri bo'lib, ichki foydalanuvchilarni rejalashtirish, nazorat qilish va qaror qabul qilish uchun zarur axborot bilan ta'minlaydi.

An'anaviy hisob jarayonlarida ma'lumotlarni qo'lda kiritish, turli bo'limlarda alohida fayllar yuritish va hisobotlarni kechikib shakllantirish holatlari uchrashi mumkin. Bunday vaziyatlar ma'lumotlarning takrorlanishi, xatolar yuzaga kelishi va rahbariyat qarorlarining kechikishiga olib keladi. Raqamli texnologiyalar esa hisob ma'lumotlarini yagona tizimda jamlash, operatsiyalarni tezkor qayd etish va moliyaviy ko'rsatkichlarni muntazam kuzatish imkonini yaratadi.

Maqolaning maqsadi raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy boshqaruv hisobining ahamiyatini ochib berish, uni rivojlantirish vositalari va joriy etishdagi muammolarni tahlil qilish hamda korxonalar uchun amaliy takliflarni shakllantirishdan iborat. Tadqiqotda tizimli yondashuv, taqqoslash, umumlashtirish va mantiqiy tahlil usullaridan foydalanildi.

1. Moliyaviy boshqaruv hisobining mazmuni va raqamli iqtisodiyotdagi o'rni

Moliyaviy boshqaruv hisobi korxona faoliyatiga oid moliyaviy va moliyaviy bo'lmagan ma'lumotlarni yig'ish, guruhlash, tahlil qilish hamda boshqaruv ehtiyojlari uchun taqdim etish jarayonidir. Uning asosiy vazifasi faqat o'tgan davr natijalarini qayd etish emas, balki kelgusidagi faoliyatni rejalashtirish va mavjud resurslardan samarali foydalanishga ko'maklashishdir. Shu jihatdan u korxona ichidagi boshqaruv tizimining axborot asosini tashkil etadi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Boshqaruv hisobi moliyaviy hisob bilan chambarchas bog‘liq bo‘lsa-da, ularning foydalanuvchilari va maqsadlarida farq mavjud. Moliyaviy hisob, asosan, tashqi foydalanuvchilar uchun belgilangan talablar asosida hisobot tayyorlashga yo‘naltiriladi. Boshqaruv hisobi esa korxona rahbarlari, tarkibiy bo‘linmalar va mas’ul mutaxassislarning ichki ehtiyojlariga moslashadi. Shu sababli boshqaruv hisobida mahsulot tannarxi, bo‘limlar kesimidagi xarajatlar, budjet ijrosi, pul oqimlari va rentabellik kabi ko‘rsatkichlar batafsil tahlil qilinadi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida ushbu axborotning qiymati yanada ortadi. Korxona resurslari, buyurtmalar, ombor qoldiqlari, ish vaqti va sotuvlar haqidagi ma’lumotlar elektron tizimlarda qayd etilganda, ularni moliyaviy ko‘rsatkichlar bilan bog‘lash imkoniyati kengayadi. Natijada rahbariyat faqat yakuniy hisobotni emas, balki faoliyat jarayonida yuz berayotgan o‘zgarishlarni ham kuzatishi mumkin.

2. Moliyaviy boshqaruv hisobini raqamlashtirishning asosiy yo‘nalishlari

Birinchi yo‘nalish — hisob jarayonlarini avtomatlashtirish. Buxgalteriya va korxona resurslarini boshqarish tizimlari xarid, sotuv, ombor, ish haqi va xarajatlar haqidagi ma’lumotlarni o‘zaro bog‘lashga yordam beradi. Bir operatsiya tizimga kiritilgach, tegishli bo‘limlarda undan qayta foydalanish mumkin bo‘ladi. Bu ma’lumotlarni takroran kiritish zaruratini kamaytiradi va hisob jarayonining izchilligini oshiradi.

Ikkinchi yo‘nalish — bulutli texnologiyalardan foydalanish. Bulutli platformalar ma’lumotlarni markazlashgan holda saqlash va vakolatli xodimlarga masofadan foydalanish imkonini beradi. Filiallari yoki hududiy bo‘linmalari mavjud korxonalar uchun bu ayniqsa muhim. Biroq bulutli xizmatlardan foydalanishda ma’lumotlarga kirish huquqlarini belgilash, zaxira nusxalarini yaratish va xizmat ko‘rsatuvchi provayder ishonchliligini baholash zarur.

Uchinchi yo‘nalish — biznes-tahlil va katta ma’lumotlar texnologiyalari. Turli manbalardan olingan ma’lumotlarni yagona ko‘rinishda tahlil qilish orqali sotuvlar dinamikasi, xarajatlar tarkibi, mijozlar talabi va mahsulot rentabelligini baholash mumkin. Masalan, korxona mahsulot turlari bo‘yicha daromad va xarajatlarni solishtirib, qaysi mahsulot ko‘proq foyda keltirayotganini aniqlaydi. Natijada ishlab chiqarish va sotuv rejalari dalillarga asoslangan holda tuziladi.

To‘rtinchi yo‘nalish — sun’iy intellekt va prognozlash vositalari. Ushbu texnologiyalar tarixiy ma’lumotlar asosida talab, tushum, pul oqimi yoki ayrim xarajatlarning ehtimoliy o‘zgarishini baholashga yordam beradi. Biroq sun’iy intellekt tavsiyalarini mutlaq haqiqat sifatida qabul qilish mumkin emas. Prognoz sifati dastlabki ma’lumotlarning to‘liqligi, algoritmning mosligi va mutaxassis nazoratiga bog‘liq.

Beshinchi yo‘nalish — elektron hujjat aylanishi va raqamli tasdiqlash jarayonlari. Elektron shartnomalar, hisobvaraq-fakturalar va to‘lov hujjatlari hujjatlarni izlash hamda kelishish vaqtini qisqartiradi. Shu bilan birga, elektron hujjatlarning qonunchilik talablariga muvofiqligi, haqiqiyligi va saqlanish muddati ta’minlanishi lozim.

3. Raqamli texnologiyalarning boshqaruv qarorlariga ta’siri

Moliyaviy boshqaruv hisobining samaradorligi undan olingan axborotning qaror qabul qilish jarayonida qay darajada qo‘llanilishiga bog‘liq. Raqamli tizimlar rahbariyatga reja va haqiqiy ko‘rsatkichlarni taqqoslash, og‘ishlar sabablarini aniqlash va mas’ul bo‘linmalar faoliyatini baholash imkonini beradi. Masalan, oylik budjetda xomashyo xarajatlari ma’lum miqdorda belgilangan bo‘lsa, tizim haqiqiy sarfni reja bilan solishtirib, me’yordan oshish holatini ko‘rsatishi mumkin.

Bunday nazorat xarajatlarni shunchaki qisqartirishga emas, balki ularning iqtisodiy asoslanganligini baholashga xizmat qilishi kerak. Ayrim xarajatlarning ko‘payishi ishlab chiqarish hajmi yoki mahsulot sifatining oshishi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Shuning uchun moliyaviy ko‘rsatkichlar ishlab chiqarish

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

hajmi, sifat, yetkazib berish muddati va mijozlar talabi kabi ko‘rsatkichlar bilan birgalikda tahlil qilinishi maqsadga muvofiq.

Raqamli boshqaruv hisobi pul oqimlarini rejalashtirishda ham muhim ahamiyatga ega. Debitorlik qarzlari, kreditorlik majburiyatlari va kutilayotgan tushumlar bo‘yicha ma’lumotlar o‘z vaqtida yangilanib borilsa, korxona likvidlik bilan bog‘liq muammolarni oldindan ko‘rishi mumkin. Bu esa to‘lov intizomini saqlash, aylanma mablag‘lardan oqilona foydalanish va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlashga yordam beradi.

Shuningdek, raqamli hisobot panellari (dashboard) rahbarlarga asosiy ko‘rsatkichlarni sodda va tushunarli shaklda taqdim etadi. Bunda daromad, xarajat, foyda, rentabellik, zaxiralar va pul oqimlari bo‘yicha muhim indikatorlar muntazam kuzatiladi. Biroq ko‘rsatkichlar sonini haddan tashqari ko‘paytirish axborotning amaliy qiymatini pasaytirishi mumkin. Shu bois har bir ko‘rsatkich aniq boshqaruv maqsadiga xizmat qilishi kerak.

4. Raqamlashtirish jarayonidagi muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari

Moliyaviy boshqaruv hisobini raqamlashtirish bir qator afzalliklar bilan birga muammolarni ham yuzaga keltiradi. Birinchi muammo — dasturiy ta’minot va texnik infratuzilmani joriy etish xarajatlaridir. Ayniqsa, kichik korxonalar uchun litsenziya, server, texnik xizmat va xodimlarni o‘qitish xarajatlari sezilarli bo‘lishi mumkin. Bunday sharoitda korxona o‘z ehtiyojlarini baholab, tizimni bosqichma-bosqich joriy etishi lozim.

Ikkinchi muammo — kadrlar malakasi. Raqamli tizimdan foydalanish uchun xodimlar nafaqat buxgalteriya va moliya bilimlariga, balki ma’lumotlar bilan ishlash va axborot xavfsizligi bo‘yicha ko‘nikmalarga ham ega bo‘lishi kerak. Shu sababli muntazam o‘quv mashg‘ulotlari, amaliy treninglar va ichki yo‘riqnomalarni tashkil etish zarur.

Uchinchi muammo — axborot xavfsizligi. Moliyaviy ma’lumotlarning yo‘qolishi, ruxsatsiz o‘zgartirilishi yoki begona shaxslarga oshkor bo‘lishi korxonaga jiddiy zarar yetkazishi mumkin. Buning oldini olish uchun foydalanuvchilarning vakolatlarini cheklash, kuchli autentifikatsiya, zaxira nusxalari, dasturiy yangilanishlar va xavfsizlik auditi yo‘lga qo‘yilishi kerak.

To‘rtinchi muammo — turli tizimlarning o‘zaro mos kelmasligi. Korxonada alohida dasturlardan foydalanish ma’lumotlar almashinuvini qiyinlashtirishi mumkin. Shu bois dastur tanlashda boshqa tizimlar bilan integratsiya, ma’lumotlarni eksport qilish va kelajakda kengaytirish imkoniyatlari hisobga olinishi lozim.

Mazkur muammolarni hal etish uchun korxonada raqamli transformatsiya rejasi ishlab chiqilishi, jarayonlar inventarizatsiya qilinishi, mas’ul xodimlar belgilanib, natijalar muntazam baholanishi kerak. Joriy etish samaradorligini faqat dastur sotib olingani bilan emas, balki hisobot tayyorlash vaqti, xatolar soni, budjet og‘ishlari hamda boshqaruv qarorlarining tezligi kabi mezonlar orqali o‘lchash maqsadga muvofiq.

5. O‘zbekiston korxonalarida moliyaviy boshqaruv hisobini rivojlantirish istiqbollari

O‘zbekistonda davlat boshqaruvi va tadbirkorlik faoliyatida raqamli texnologiyalarni kengaytirish bo‘yicha islohotlar amalga oshirilmoqda. Elektron davlat xizmatlari, elektron to‘lovlar, elektron hujjat almashinuvi va soliq ma’murchiligidagi raqamli yechimlar korxonalarning hisob jarayonlariga ham ta’sir ko‘rsatmoqda. Ushbu infratuzilma moliyaviy axborot almashinuvini tezlashtirish va hisob jarayonlarini takomillashtirish uchun imkoniyat yaratadi.

Biroq korxonalarning raqamli rivojlanish darajasi bir xil emas. Yirik korxonalar murakkab axborot tizimlarini joriy etish imkoniyatiga ega bo‘lsa, kichik va o‘rta biznes subyektlari ko‘pincha soddaroq

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

hamda iqtisodiy jihatdan maqbul yechimlarga ehtiyoj sezadi. Shu sababli dasturiy mahsulotlar korxonaning faoliyat turi, ko'lami, xodimlar soni va moliyaviy imkoniyatlariga mos tanlanishi zarur.

Muallif fikricha, O'zbekiston korxonalarida moliyaviy boshqaruv hisobini rivojlantirish uchun quyidagi chora-tadbirlar muhim: birinchidan, hisob, ombor, sotuv va xarid ma'lumotlarini yagona axborot muhitida birlashtirish; ikkinchidan, kichik biznes uchun qulay va bosqichma-bosqich kengaytiriladigan dasturiy yechimlardan foydalanish; uchinchidan, moliyaviy mutaxassislarning raqamli kompetensiyalarini oshirish; to'rtinchidan, axborot xavfsizligi bo'yicha ichki siyosat va nazorat tartiblarini joriy etish; beshinchidan, raqamli tizimlar samaradorligini aniq ko'rsatkichlar asosida baholab borish.

Raqamlashtirish jarayonida inson omilining ahamiyatini ham unutmaslik kerak. Dastur ma'lumotlarni qayta ishlashi mumkin, biroq biznesning maqsadlari, bozor sharoiti va strategik ustuvorliklarini hisobga olgan holda yakuniy qaror qabul qilish mas'uliyati rahbariyat zimmasida qoladi. Demak, texnologiya mutaxassis tajribasini almashtirmaydi, balki uning tahliliy imkoniyatlarini kengaytiradi.

Xulosa va takliflar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy boshqaruv hisobini rivojlantirish korxonalarning axborot ta'minoti, moliyaviy nazorati va boshqaruv qarorlari sifatini yaxshilashning muhim omilidir. Hisob jarayonlarini avtomatlashtirish ma'lumotlarni tezkor qayta ishlashga, bulutli texnologiyalar masofaviy foydalanishga, biznes-tahlil vositalari esa moliyaviy ko'rsatkichlarni chuqurroq o'rganishga yordam beradi.

Shu bilan birga, raqamli texnologiyalardan kutilgan natijaga erishish uchun ularni korxona ehtiyojlariga mos tanlash, xodimlarni tayyorlash, axborot xavfsizligini ta'minlash va tizimlar integratsiyasini yo'lga qo'yish zarur. Raqamlashtirish alohida dastur o'rnatish bilan cheklanmasdan, boshqaruv jarayonlarini qayta ko'rib chiqish va ma'lumotlardan foydalanish madaniyatini shakllantirishni ham talab etadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, korxonalarga moliyaviy boshqaruv hisobini bosqichma-bosqich raqamlashtirish, reja va haqiqiy ko'rsatkichlarni muntazam solishtirish, pul oqimlari prognozini takomillashtirish, xodimlar malakasini oshirish hamda axborot xavfsizligi choralarini kuchaytirish tavsiya etiladi. Ushbu yondashuvlar korxonaning moliyaviy barqarorligi, resurslardan foydalanish samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. O'RQ-404, 2016-yil 13-aprel.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son Farmoni. "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida.
3. O'zbekiston Respublikasining "Elektron hujjat aylanishi to'g'risida"gi Qonuni, 2004-yil 29-aprel.
4. Drury, C. Management and Cost Accounting. 10th ed. Cengage Learning, 2018.
5. Horngren, C. T., Datar, S. M., Rajan, M. V. Cost Accounting: A Managerial Emphasis. 16th ed. Pearson, 2018.
6. Atrill, P., McLaney, E. Management Accounting for Decision Makers. 9th ed. Pearson, 2021.
7. Romney, M. B., Steinbart, P. J. Accounting Information Systems. 14th ed. Pearson, 2018.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

8. International Federation of Accountants (IFAC). Technology and the Finance Function: Digital Transformation resources. IFAC, rasmiy elektron resurs.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.